

Henk Vreekamp

Het jaar van Vivaldi

Hemel en aarde in onze seizoenen

Eerste druk, maart 2016

Tweede druk, juni 2016

© 2016 Uitgeverij Kok/Henk Vreekamp

www.kok.nl

Omslagontwerp: Garage BNO

Foto omslag Matteo Carassale

Boekverzorging ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 435 2587 9

ISBN e-book 978 90 435 2588 6

NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Een avond in de Havezathe

De Havezathe.
Twee lage stoelen bij de open haard.
De haard, hart van het huis.
Herinnering aan het altaar.
Vuur van de haardstede verdringt het opdringende donker.
Kaarslicht versterkt dit verweer tegen de vallende duisternis.
Schilderijen aan de wand verbeelden veelkleurig de seizoenen.
Regendruppels raken ritmisch het vensterglas.
Een staartklok tikt gestaag de tijd van de middag weg.
Het is vijf voor vijf.

Door het vertrek klinkt muziek. Een deel uit de *De Vier Jaargetijden* van Vivaldi. Het middendeel van *L'Inverno*, de winter. The Academy of Ancient Music onder leiding van Christopher Hogwood voert het stuk uit op historische instrumenten. De verleidelijke melodie en het *pizzicato* vioolspel dat de tikkende regen verbeeldt, laten me aangenaam wegdoezelen. Vaag herinner ik me de uitleg die Vivaldi bij deze klanken geeft:

*Bij het vuur zitten, rustig en tevreden,
 buiten betekent geen droge draad aan je lijf.*

De afgelopen middag maakte ik een uitgebreide wandeling door het park rond de Havezathe. Tussen de winterbuien door. Nu geniet ik de weldaad van een dak boven het hoofd. Buiten is de zondvloed, binnen de geborgenheid van de ark. Laat buiten maar komen wat komt en gaan

wat gaat. Met genoeg vlucht ik in tevredenheid, geborgen als in een veilige schelp. Beschermd en beschut voel ik me in de binnenkamer.

Vandaag

Vandaag is het *21 december*. De meest donkere dag van het jaar. Een half uur geleden ging de zon onder. Vanochtend om kwart voor negen was hij opgekomen. Minder dan acht uren liet het grote hemellicht zich achter de wolken zien. Nog geen derde deel van het etmaal. Donkerder kan de dag niet zijn. De kortste dag.

Maar er is natuurlijk helemaal geen kortste dag. Ook deze dag duurt vier-en-twintig uur. Een vol etmaal. Met het woord 'dag' bedoelen we zowel het zonverlichte deel van een etmaal als het etmaal zelf. Dag en nacht *samen* noemen we dag. We kiezen voor de lichtkant in de naam van het etmaal.

Vandaag breekt *de winter* aan. Om precies te zijn over een goed uur, om elf minuten over zes, begint de astronomische winter. Op dat moment staat de zon loodrecht boven de steenbokskeerkring. De zonnepunt van midwinter is daar. De zon staat nu stil op zijn dieptepunt. Alsof hij aarzelt, op eigen kracht niet verder kan. Hij moet geholpen worden, het zonnerad moet op gang geduwd. Vier dagen lang. Dan zal het hemellicht over het beslissende keerpunt heen zijn. De onoverwinnelijke zon. Glorierijk op weg naar de lente.

Vandaag is het *zaterdag*. Of nee, eigenlijk al niet meer. Om vijf voor half vijf eindigde voor de Joodse gemeenschap in dit land de sabbat. Op dat moment begon een nieuwe dag, de eerste dag van een nieuwe week.

In de synagoge werd ook deze sabbat gelezen uit de vijf boeken van Mozes. Dit keer was de beurt aan het begin van het tweede boek, Exodus. Of zoals de Hebreeuwse naam luidt: *Sjemot*, de namen. Over het begin van de uittocht uit het land van duisternis ging het op deze donkerste sabbat van het jaar.

In de kerk is de vierde zondag van Advent aangebroken. Zondag *Rorate coeli*, 'dauwt, gij hemelen' (Jesaja 45:8). Psalm 19 zal klinken als psalm van de intocht.

Op een lage tafel naast mijn stoel ligt een stapel boeken.

De Bijbel bovenop.

Daaruit lees ik Psalm 19.

Een psalm van David.

De psalm gaat over *de hemel*. Over het uitspansel. Over de dag en de nacht. En over *de zon*, die als een bruidegom uit het bruidsvertrek naar buiten komt en vrolijk als een held zijn hemelpad begint te lopen. Niets, niets blijft verborgen voor zijn gloed.

De psalm gaat vervolgens over de *Thora*. Instructie van de hemel, heilig onderricht voor de mens op aarde. Opnieuw lees ik over licht. Het gebod van de Eeuwige is helder als de zon, is licht voor de ogen.

De psalm vertelt tenslotte over een dienaar van de Eeuwige die zich laat *verlichten*. Door de zon. En door de Thora. Een lentemens die eindelijk de winter van zich afschudt.

De psalm verwarmt, verlicht als het haardvuur de duisternis. Ik neem me voor later op de avond Psalm 19 nog eens aandachtig te lezen en te overdenken.

De tijd

Haardvuur, kaarslicht, muziek en psalm doen me peinzen over de tijd. Het mysterie van de tijd. Met een volle agenda gaan we de tijd 'te lijf'. Een lege agenda nodigt uit de tijd 'te doden'. Een 'race tegen de tijd' heet het als we in tijdnood raken. We spreken over 'deadlines' en vergeten dat we geen dood-lijnen, maar 'datelines', datum-lijnen bedoelen. Waar blijft de tijd?

Alles heeft zijn tijd. Alles onder de hemel heeft zijn uur. Tijd bestaat niet 'op zich', als een lege huls die nog gevuld moet worden. Tijd is altijd 'ge vulde' tijd. Het is altijd tijd *van* iets en tijd *voor* iets. Belangrijkste vraag in leven en overleven is sinds oude tijden: zijn we niet te laat om te zaaien, niet te vroeg om te oogsten? Niet te vroeg, niet te laat.

Onze verre voorouders kenden geen klok. Zij moesten nauwkeurig letten op de stand van zon, maan en sterren en op het wisselvallige klimaat waarmee ze te maken hadden. Wanneer moeten we zaaien? Wanneer kunnen we oogsten? Van het goede antwoord op die vragen hing hun bestaan af. Het was eenvoudig een kwestie van leven of dood.

In de loop der eeuwen heeft de mens verschillende manieren ontdekt om de tijd ‘vast te stellen’. We kijken naar de hemel en zien zon, maan en sterren als vertrouwde ijkpunten. We kijken naar de aarde en zien het afwisselende planten- en dierenleven door de seizoenen heen. We kijken op onze uitvinding, de klok. Van zandloper tot atoomklok.

En we ontwerpen kalenders. Het woord ‘kalender’ komt van het Latijnse *Calendae*, in het oude Rome de dag van de nieuwe maan, de eerste dag van de nieuwe maand.

De stand van zon en maan geven de vaste tijden aan. Een ijzeren hemelwet. Maar op aarde is de natuur weerbarstig, gaat haar grillige gang. De aarde gedraagt zich niet altijd naar de gelijkmatige stand van de zon. Klimaat en temperatuur zijn wisselende factoren. Hemellichten en seizoenen op aarde. Om de verhouding tussen die twee gaat het. Kijk naar de hemel. Let op de aarde. Dan zijn de patronen te ontdekken die een kalender mogelijk maken. Met het doel om van te voren te kunnen aflezen wanneer de zaaitijd aanbreekt. Dat raakt het principe van een kalender, de komende tijd te kunnen voor-spellen.

Wat is tijd? “Als niemand het mij vraagt, weet ik het. Als iemand mij vraagt om het uit te leggen, weet ik het niet,” schijnt Augustinus gezegd te hebben. Wanneer we het Albert Einstein vragen, geeft hij zijn beroemd geworden uitleg. Aan de drie dimensies van de ruimte – hoogte, breedte, lengte – voegt hij de tijd toe als vierde dimensie. Tijd is de afstand die het licht aflegt in een bepaald bestek. De ontdekking van Einstein is dat de weg die de lichtdeeltjes afleggen door de ruimte niet recht is maar krom. De lichtdeeltjes vervormen de ruimte. Je mag ook zeggen: de tijd vervormt de ruimte. Tijd en ruimte zijn niet van elkaar los te denken. Die tweedeling behoort tot een verouderd wereldbeeld. We spreken nu van de dynamiek van de ‘tijdruimte’ of van de ‘ruimtetijd’.

Jaargetijden

Opvallend is dat Fransen en Duitsers de seizoenen als vrouwelijk ervaren (*la saison*, *die Jahreszeit*), maar dat de Nederlandse taal zich op de vlakke houdt met het onzijdige *het* seizoen. Het woord ‘seizoen’ komt van het Latijnse *satio*, het zaaien, het planten. We kijken dus om te be-

ginnen naar de aarde, de akker, het land. Ploegen, zaaien, eggen, oogsten zijn de basishandelingen die de gang van de seizoenen stempelen.

Vanaf de akker kijken we dan naar de hemel, naar de vier bepalende standen van de zon in het jaar. Bij het begin van lente en herfst staat de zon loodrecht boven de evenaar, dag en nacht zijn dan even lang. Dit noemen we de *equinox*, een samenvoeging van het Latijnse *aequus* en *nox*, gelijke nacht (en dag). Bij het begin van de zomer staat de zon loodrecht boven de kreeftskeerking en begin winter loodrecht boven de steenbokskeerkring. Dat is het *solstitium*, het stilstaan van de zon. Zo geldt het althans op het noordelijk halfrond.

Zijn alle seizoenen even lang? De aarde draait niet in een cirkel om de zon, maar in een elliptische baan. Vandaar dat de seizoenen niet even lang zijn. De lente duurt 92.7 dagen, de zomer 93.7, de herfst 89.8 en de winter 89 dagen. De zomer duurt het langst. Een voorkeur voor het licht klinkt hierin door, zou je kunnen zeggen.

Gelet op het gegeven van weer en wind, begint in onze contreien de lente vanouds rond 1 februari, de zomer rond 1 mei, de herfst rond 1 augustus en de winter rond 1 november. Gelet op de stand van de zon, begint de lente rond 21 maart, de zomer rond 21 juni, de herfst rond 21 september en de winter rond 21 december. Deze laatste data vormen het begin van de astronomische jaargetijden. Er is nog een andere telling, de meteorologische. De meteorologische lente begint op 1 maart en eindigt op 31 mei. De afspraak om steeds drie opeenvolgende kalendermaanden tot één seizoen te bestempelen bestaat sinds 1780 en is afkomstig van de Societas Meteorologica Palatina in Mannheim, een van de eerste internationale weerorganisaties.

Oerlagen

*Ik start de filmdocumentaire 'Oerijssel' van Geertjan Lassche.
De twee delen gaan over volksgeloof en streekcultuur in Overijssel.
Zunnewende en Winterwende.*

De naam van de provincie gespeld als *Oerijssel* roept het verleden op. Wat ervaren we nu nog uit de donkere tijden van vóór de kerstening? In

hoeverre zijn oude gebruiken nog aanwezig? Waarom verlangen we heimelijk naar de mystiek van het verleden?

‘Oerijssel’ is een verkenning van het oergeloof. De film neemt de kijker mee naar de tijden van heidendom, bijgeloof, rituelen en een onderstroom van onbehagen: ‘je weet maar nooit.’

Hoofdpersoon is Margje Fikse. Zij groeide op langs de IJssel, ging studeren en werken in Amsterdam en keerde terug naar haar geboorte- grond rond de rivier. Vanuit haar woonplek niet heel ver van de IJssel- oever gaat ze op zoek naar haar wortels, naar oermensen en hun geloof, spokerijen, paasvuren en wonderbomen. In ‘Oerijssel’ zoekt zij contact met mensen die nog dicht bij het verleden staan. Zo is er natuurmens Wim Toorneman, die gefascineerd is door paasvuren. Herman Kamp- man, een verhalenverteller die volksgebruiken levend houdt. Dirk Kok, kenner van de volkscultuur. Boer en wichelroedeloper Wim Roetert. En een dominee die in zijn ambt allerlei pre-christelijke lagen heeft ontdekt.

“Dat heidense geloof, dat oergeloof, is dus niet weg?” vraagt Margje aan de dominee. “De zendeling kan niet bij nul beginnen,” is zijn ant- woord. Wat zit er onder en achter de tijd dat de eerste zendeling onze lage landen binnenkwam? Nee, bij nul beginnen was geen optie. Aan- sluiten bij de bestaande traditie de enige mogelijkheid. Dat gold niet in de laatste plaats de kalender. De kalender van de nomade en de jager, van de visser en de landbouwer.

Sterke behoefte voel ik om te graven. Dwars door de bovenlaag van de christelijke kalender heen, op zoek naar oerlagen. Vandaag stuit ik op zo’n oerlaag: midwinter. Die is er altijd geweest. Voordat Abram geroepen werd uit het Oer van de Chaldeeën. Voordat Boeddha de verlichting vond. Voordat in Israël een profeet optrad. Voordat Jezus werd geboren in Beth- lehem. Voordat Mohammed begon op te treden in Medina.

Wat ik wil bereiken met mijn graverijen? De kalender met christelijke feestdagen doorgraven tot op de oude natuurkalender, zoals die in ons geheugen en onderbewustzijn ligt opgeslagen. Tegelijkertijd de Joodse wortels van die christelijke kalender aanboren. En dan kijken of deze drie bronnen elkaar voeden. Zo ja, hoe dan?

Het oer van de tijd wil ik proeven.

Feest van aarde en hemel

*Een dun geschrift pak ik van de stapel.
 ‘Midwinter’ luidt de titel.
 ‘Aarde en hemelfeest’ de ondertitel.
 Een liturgie voor de viering van de kortste dag.*

Vijf actief bij de kerk betrokken vrouwen nemen het initiatief voor een serie vieringen die de overgangen van de seizoenen als rode draad hebben. Om daarmee een brug te slaan van binnen de kerk naar buiten, een loopplank uit te leggen. Want de seizoenen, die viert ieder mens. Onbewust of juist heel bewust:

“We zijn ervan overtuigd dat mensen voor veel openstaan, ook voor kritische gedachten, ook voor een ‘kritische instantie’ die met de bijbelse boodschap gegeven is, als ze maar ervaren dat recht gedaan wordt aan de gecompliceerdheid van hun eigen bestaan. De opgave waar het project voor staat is die toegangsweg zo te benutten dat die het mensen (ietsisten) mogelijk maakt de God van de Bijbel te ontmoeten en hun onderlinge gemeenschap te beleven, op zo’n manier dat wat gehoord en ervaren wordt hen overtuigt en hun leven verandert.”

Feest van aarde en hemel

In dit spoor beleggen de vrouwen een serie bijeenkomsten, feesten van aarde en hemel. In de Dorpskerk van Vledder en in een kerk in Hoogeveen met de toepasselijke naam Kerkboerderij. In die naam hoor je over

de twee waarom het hier draait. De seizoenen in de kerk en de jaargetijden op het platteland.

Nu wordt het ritme van de seizoenen, zoals we zagen, bepaald door twee bronnen. De ene is de zon. Een vaste, vertrouwde maatslag. Van de zonnewende in midzomer tot de zonnewende van midwinter. Daar kun je de klok op gelijk zetten. En dat doen we dan ook sinds mensenheugenis. De andere bron is de natuur op onze aarde, het klimaat, de temperaturen van zomer en winter. De meer onvoorspelbare factor.

Het zijn deze beide bronnen die de vrouwen willen combineren. De vaste gang van het kerkelijk jaar, gebaseerd op de zonnekalender, en de wispelturige weg van de seizoenen onder invloed van het klimaat. Vier feesten zijn verbonden met de stand van de zon, met de hemel dus. Gevierd in maart, juni, september en december. Daarbij komen vier feesten die alles te maken hebben met de aarde onder onze voeten. En dan duiken oude namen op, Keltische namen, die we in de loop van de twintigste eeuw onder het stof vandaan hebben gehaald. Geheimzinnig en aantrekkelijk klinken ze: *Imbolc* rond 1 februari als begin van de lente, *Beltane* rond 1 mei als begin van de zomer, *Lammas* rond 1 augustus als begin van de herfst en *Samhain* rond 1 november als begin van de winter.

Acht feesten verspreid over de twaalf maanden van het jaar. Op *Lammas* na zijn in Vledder en Hoogeveen alle acht feesten gevierd.

Het viel te verwachten dat dit kerkelijk initiatief – de Protestantse Kerk in Nederland steunde de proef – stof zou doen opwaaien. Niet omdat de seizoenen de kerk binnen komen, want dat is bekend. De Bid- en Dankdagen voor het gewas en de arbeid worden nog altijd breed gevierd. Het waren de vreemde namen die argwaan wekten. *Beltane*, is dat feest niet verbonden met de Walpurgisnacht waarin aanvallen van de duivel te verwachten vallen? En *Samhain* valt toch samen met Allerheiligen en Allerzielen, in gemoderniseerde vorm in opmars als *Halloween*, dat duivelse griezelfeest met maskers en uitgeholde pompoenen?

Dominee Marjan van Hal kondigt de viering van *Beltane* in de Kerkboerderij als volgt aan:

“Het feest Beltane is een Keltisch jaarfeest en het valt in de maand mei. In mei lopen de bomen en de bloemen uit. De weiden zijn geel van de boterbloemen, en als een bruidssluier omzoomt het witte fluiten-

kruid de wegen. We zien de bloemen en de planten uit de zwarte aarde omhoog komen in deze maand. Vruchtbaarheid en scheppingskracht alom. Een aardser feest dan Beltane is er niet.”

Dominee Ad Prosman uit Hoogeveen besluit de viering van *Beltane* bij te wonen. Voortijdig verlaat hij echter de dienst. In een landelijk kerkelijk weekblad schrijft hij daarop een verslag onder de kop: “Onze kerk zet deuren open voor Keltisch heidendom.’ Zijn conclusie is kort en krachtig: ‘Wat hier gebeurt, heeft niets te maken met verschil in denken en geloven binnen de kerk of met de diversiteit van modaliteiten. Dit gaat over christelijk geloof vermengd met heidendom. Een Beltaneviering in onze kerk: ik geloof dat ik droom, dit kan niet waar zijn.”

Maar het is wel waar. En daarmee is de kortsluiting een feit. Een dagconferentie wordt belegd, in diezelfde Kerkboerderij. ‘Over God in het leven van alledag.’ Want dat is de drijfveer: in het leven van alledag, in het leven temidden van de seizoenen God te ontdekken. Tijdens de presentatie van liturgische kleding aan het eind van de bijeenkomst speelt de organist van de Kerkboerderij delen uit *De Vier Jaargetijden* van Vivaldi.

Centraal op de bezinningsdag staat het boek van Kune Biezeveld (1948-2008) ‘Als scherven spreken’. Goden en godinnen zijn met de komst van het christendom de deur gewezen, hun beelden in stukken geslagen. Maar nog altijd vinden we hier en daar de scherven. En die spreken tot ons. Biezeveld wil de kerkelijke kalender en de natuurfeesten weer nauwer op elkaar betrekken. Zij wil vasthouden aan de unieke betekenis van de bijbelse traditie, maar heeft daarbij wel “een nieuwe invalshoek nodig.” Die vindt ze in de overtuiging dat de basis van het geloofsleven blijkt te liggen “in de jaarcyclus die tegelijkertijd een cyclus van kerkelijke feesten en van de draaipunten van de seizoenen is.”

Van de stapel neem ik het boek ‘Serpentines & Serafijnen - Feesten rond het jaar’.

Dit boek verscheen in 1964. Het werd geschreven door christelijke auteurs, met name theologen, vanuit het besef dat kerkelijke en wereldlijke feesten steeds minder onderscheiden worden. “De laatste tijd heeft

het inzicht veld gewonnen dat kerk en wereld onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Daarom heeft de titel van dit boek zowel een ‘wereldlijk’ als een ‘gewijd’ element.” Nadrukkelijk worden ook de seizoenen als feesten gezien.

Het initiatief van de Kerkboerderij wordt tenslotte onder de landelijke loep genomen. De kerk zal een beslissing moeten nemen. De vraag is als volgt geformuleerd: “Past het Feest van aarde en hemel in de protestantse traditie?” De bleke conclusie is dat in elk geval niet verdedigd kan worden dat het er niet in past. Daar zal het voorlopig bij blijven.

Kerkelijke rituelen

De boer en de boerin weten bij de grensregionen van het leven de kerk te vinden, bij geboorte, huwelijk en dood. Daar zullen we niet min over doen, over dit zogenaemde ‘vier-wielen-christendom’. De kerk wordt gezocht als bescherming op de kruispunten van het aardse bestaan, van het leven van alledag. Daartoe wordt het paard ingespannen voor de vier-wielige boerenwagen. Om ter kerke te gaan.

“Een dominee moet dopen, begraven en bidden,” hoorde Gerardus van der Leeuw (1890-1950) over het Drentse platteland. Maar hij moet met zijn preek zich niet mengen in wat de dorpingen doen of laten moeten, want dat weten zij zelf. “Och, dominee, daar komt de kerk helemaal niet aan te pas,” kreeg een pastor te horen over aanstaande bijltjesdag in het dorp, “dat is in een kwartiertje vanzelf allemaal afgelopen.”

De dominee doet er wijs aan zich te verdiepen in de lokale en regionale tradities. Wat is taboe en wat niet? “Taboe is als het ware de bescherming tegen wereldse verontreiniging: het betreft een duidelijke afbakening van toegestaan en verboden gedrag. Vermenging van categorieën is in de regel taboe: zo wordt een feest in de kerk anders (liturgisch) gevierd dan op het profane marktplein, en dient een carnavalsvierder precies te weten wat wel en niet mag wanneer de wereld tijdelijk op zijn kop staat,” aldus Gerard Rooijackers.

De boer en boerin zoeken bescherming door de kerk met name dus in doop, trouwerij en begrafenis, met Bid- en Dankdag voor gewas en ar-

heid, op de grens van Oud- en Nieuwjaar. De kerk is er voor de onmisbare beschermende rituelen en rituelen. Daartoe is de priester, de dominee, de voorganger, de geestelijke geroepen en aangesteld, zoals de sjamaan vanouds. Om de onmisbare heilige formules uit te spreken, zonder fouten. Want daarop komt het aan: zonder vergissingen.

Magische bezweringswoorden spreken en magische handelingen verrichten, tot aan exorcisme, duiveluitbanning, toe, behoort vanouds tot het takenpakket van de priester.

Officieel deed het protestantisme het magisch universum als 'bijgeloof' in de ban. De dominee preekte tegen toverij als zijnde afgoderij. Verboden dus. En daarmee basta.

Maar het leven is nu eenmaal altijd sterker dan de leer.

De grondfout van protestanten, schreef Dietrich Bonhoeffer (1906-1945), is de individualisering. Het verdriet over de verloren gemeenschap ging na Luther spoedig verloren. Wat overbleef was de strijd om leerstellingen. Zonder blikken of blozen stichten protestanten dan ook nieuwe kerkgenootschappen met bijbehorende gebouwen. Steeds verder verwijderd van de hoofdstroom zoeken ze onderkomens, ver weg van de bron die voor iedereen zichtbaar is in een oude dorps- of stadskerk. We zijn het heel gewoon gaan vinden dat we zomaar op elke willekeurige plaats opnieuw kunnen beginnen. Dat is typisch moderne religiositeit.

Het is bovendien nog maar de vraag, aldus Kune Biezeveld, of een conceptueel geloof op een hoger niveau staat dan een geloof dat via de zintuigen wordt gevoed. Wanneer de verbinding tussen het leven in de kerk en op de boerderij verbroken raakt – en dat dreigt te gebeuren in het spoor van de Reformatie – gaan kerkelijke feesten en seizoensgebonden feesten elk hun eigen weg. We zien dat ook gebeuren. Huwelijk en begraven zijn intussen de vrije markt op gegaan. Alleen de doop blijft nog onder de hoede van de kerk.

Kune Biezeveld onderstreept de conclusie van de Joodse wetenschapper Tikva Frymer-Kensky (1943-2006) dat het bijbels geloof niet alle gaten heeft kunnen opvullen die de godinnen bij hun verdwijning hebben achtergelaten. Bijbels geloof blijkt moeilijk, te moeilijk soms voor het dagelijks leven. Het christendom is een ingewikkelde godsdienst. Denk aan de manier waarop zowel het christendom als de Reformatie is inge-

voerd. Dikwijls werd het nieuwe opgelegd van hogerhand. De kerkelijke leiding was al blij als het volk tenslotte de drie grote G's uit het hoofd kon opzeggen: geloof, gebod en gebed. En zo staan we telkens voor een dreigende gapende kloof tussen theologie en dagelijks leven. Is er een brug?

Bloed en bodem

“Zijn wij hier wel vóór?” Met deze vraag werpt dominee Coen Wessel tijdens de bezinningsdag in Hoogeveen een knuppel in het hoenderhok. Kunnen we de natuur zo ongehinderd de kerk binnen laten? Hij stelt een beslissende vraag: “In de dertiger en veertiger jaren is in de kerken het nazisme bestreden met het idee dat God en de natuur niets met elkaar te maken hebben. In de vieringen van aarde en hemel staat de loop van de seizoenen centraal. Natuur en geloof, mag je dat verbinden?”

De dominee legt het boek ‘Edda en Thora’ van K.H. Miskotte (1894-1976) op tafel. We schrijven 1939. Het Germaanse heidendom staat vijandig tegenover synagoge en kerk. Miskotte staat “in de traditie dat cultuur een afscheid is van de natuur en dat het jodendom daar een grote en beslissende rol in speelt, wanneer hij juist de Thora inzet tegen het cyclische leven dat hij in de Edda waarneemt.”

Van de stapel pak ik ‘De ring van ‘t jaar’.

Geschreven door J.O. Plassmann.

‘Een wegwijzer naar het Germaansche erfgoed der vaderen’.

Het boek verscheen in 1944.

Plassmann volgt de seizoenen van het jaar vanuit de oeroude Germaanse traditie. Hij verzet zich fel tegen de Joodse en de christelijke kalender die Noord-Europa als een nieuwe leer is opgelegd:

“Het oude geloof scheen sedert lang gebroken, uitgeroeid en door een nieuwe leer vervangen te zijn. Alle vroomheid en heiligheid van ons Germaansche leven scheen terzelfder tijd met de ons ontvreemde woorden in een vreemd bestel opgenomen te zijn, dat ons het brood uit het eigen vaderhuis, met vreemd bijmengsel en bijna onkenne-lijk en ongenietbaar gemaakt, als een geschenk uit vreemden lande trachtte aan te prijzen. Maar deze vreemde macht is niet tot de diep-

ste gebieden van onze ziel doorgedrongen. De oude wereldordering met haar levensvroomheid, uit het bewuste leven verdrongen, trok zich in het dichtende onbewuste terug, dat in mythe en sprookje diepere landschappen ontbloeien liet, dan het ooit een in het oor gepredikte leer had kunnen doen. Zij bleef ook levendig in deze gebruiken van het volk, die van oudsher aan zijn geloof en zijn gemeenschappelijheid op wonderbare wijze gestalte gegeven hebben. Zoo leeft heden nog het oude geloof als een vonk onder de asche; en wanneer men het goed beschouwt, heeft datgene, wat tegen en boven dit geloof werd opgericht, zelf toch maar zijn levenskracht bewaard, zóo lang het leven kon van het verdrongen en onderdrukte Germaanse goed.”

Ik blader door de bladzijden die gaan over winterzonnwende en jaarwende. Over deze tijd van het jaar dus, deze donkere dagen. “Alle leven is kamp en zege,” zo luidt de heldhaftige belijdenis van de Germaan. Deze leus is een weerklank van de eeuwige strijd tegen het eeuwige ijs van het Noorden. Hier is de wereldbeschouwing van de Germaan ontstaan. Zijn leven was een strijd met duisternis en koude. In deze strijd had hij buiten eigen kracht en taaheid geen andere bondgenoot dan de zon. Zo werd voor de Germaan de zon oerbeeld en zinnebeeld van zijn eigen kracht.

De zon is voor de Noordse mens de schepper van al het levende. In hun feesten van het jaar hebben de Germaanse volkeren aan hun heroïsche wereldbeschouwing een diepe en wezenlijke uitdrukking gegeven. Zij vierten hierin de strijd van het licht met de koude en de duisternis. In het oude, heilige feest der winterzonnwende vierten zij de wedergeboorte van het licht uit de nacht van het jaar. Want de heroïsche Noordse mens weet: in alle worden is het vergaan besloten. Maar de vonk van het goddelijke leven dooft nooit uit. Gelijk de zon zal hij weer opstaan en opnieuw de strijd met de duisternis aangaan.

Vanuit het Noorden verspreidden zich de Noordse geest en het Noordse bloed over de bewoonde aarde. Een wereldbeschouwing van het licht was het, van bestendige rusteloze strijd. Deze strijd draagt zijn loon in zich, namelijk de vreugde als grondtoon van alle waarachtig heldendom. Vreugde bezielde het verre Indië en Iran en de nauw met ons ver-

wante oude Grieken. In de stormen van de volksverhuizing vernielden de Germaanse scharen het oude en verrotte en schiepen een nieuw Germaans geaard Europa:

“Dit alles, wat ons in de diepten van het Germaansche volksgemoed als onverwoestbare kern van ons wezen trouw bewaard bleef, willen wij weer levend en zichtbaar laten worden. Als de zonnevuren opflakkeren kennen wij hun ouden en eeuwige nieuwe zin. Hoedt de heilige vonk, waarin God zich in den Noordsche winternacht aan de voorvaderen en u geopenbaard heeft!”

Tenslotte valt het woord ‘God’. Welke god? Niet die van Israël, vlamt door me heen. Integendeel. ‘Weg met de Jodengod en de Jodenbijbel’ is de grondtoon in het boek van Plassmann. Onvervalst antisemitische klancken dreunen in het oor. Weg met de vertegenwoordigers van de nieuwe leer en het vreemd bestel, de Joden en in hun spoor de christenen.

Midwinter

Onzeker en in verwarring blader ik in de door Berthe van Soest geschreven liturgie voor midwinter. De woorden van Plassmann daveren nog door me heen. In de viering van midwinter, lees ik, wordt *Lucia* geïntroduceerd, een heilige uit Syracuse op Sicilië, in het jaar 304 ter dood gebracht tijdens de christenvervolging onder keizer Diocletianus. Veel legenden doen over haar de ronde. Zo zou zij voedsel hebben gebracht naar christenen die zich verborgen hielden in de catacomben.

Wat doet de heilige Lucia in de Kerkboerderij? Als protestant knipper ik even met de ogen als de heiligenkalender intrede blijkt te doen. Dan lees ik dat het niet om Lucia draait. “In deze viering staat de winterzonnewende centraal, de komst van het nieuwe licht, het begin van de nieuwe rondgang van de zon.” In dat verband komt Lucia op de proppen: “In de midwinterviering, waarin de lichte helft van het jaar ingeluid wordt, is het de figuur van Sint Lucia die licht komt brengen.”

Na de binnenkomst van Lucia wordt de Bijbel geopend. De Evangelielezing is het geboorteverhaal uit Lucas 2, ingeleid met woorden over het ‘Kind van het Wonder’ en gelezen door een kind. In de tekst wordt het moment van de zonnewende verbonden met de geboorte van Chris-

tus en met het Christuskind: “Ik ben het Kind van het Wonder, het kind dat geboren wordt als de zon stil staat in de winter...” Het gezongen antwoord op de Evangelielezing is het lied ‘Jezus, U bent het licht’. Dit wordt herhaald als slotlied van de viering.

Mijn gedachten vermenigvuldigen zich. Kan het door de christelijke beugel, deze combinatie van Jezus en midwinter? Ik besef helder dat de kerk in het westen deze samenvoeging kent sinds de vierde eeuw: midwinternacht en Christuslicht. Terwijl we niet eens weten in welke maand Jezus geboren werd. In december zeker niet. Dan liggen herders in de velden van Bethlehem vanwege de koude nacht gewoonlijk niet bij hun kudde onder de open hemel.

De seizoenen en het kerkelijk jaar. Geen gemakkelijk koppel. Vivaldi, priester en componist, kende deze spanning. Wat heeft zijn *De Vier Jaargetijden* met de liturgie van de kerk te maken? En omgekeerd, wat heeft zijn *Gloria* met de jaargetijden van doen? Ik besluit Vivaldi te volgen door de seizoenen heen.